

Dávid Géza–Görbe Tamás

Egy k. u. k. hivatalnok, Fehér Mihály törökországi kiküldetésének története

Görbe Tamás és Görbe Katalin családi iratai között található egy török nyelvű, arab írásos dokumentum és eredeti dobozában az Oszmán Birodalom kitüntetése. Hamar kiderült, hogy ezt anyai nagyapjuk, Fehér Mihály kapta, aki 1907 és 1913 között Konstantinápolyban, az Osztrák-Magyar Monarchia Konzuli Főtörvényszékén dolgozott. A szultánatus fővárosában született édesanyjuk, Dr. Fehér Jolán is.

Fehér Mihály fiatal koráról kevés ismeret maradt fenn azon kívül, hogy Nagy-kikindán (ma Kikinda, Szerbiában) született 1874-ben. Életútját az 1900-as évek elejétől lehet valamennyire nyomon követni, elsősorban levéltári dokumentumok és néhány megmaradt fénykép alapján. 1905-ig Temesváron volt járásbíró-sági díjnok, majd Oravicabányán (ekkor járási székhely a Bánságban, Krassó-Szörény vármegyében, ma Oravița, Romániában) királyi járásbíró-sági írnok.¹

Fehér Mihály 1907-ben megpályázott egy írnoki állást Konstantinápolyban a konzulátus mellett működő Konzuli Főtörvényszéken, s azt meg is kapta.² Ez idő tájt az osztrák-magyar konzulok Törökországban, több ázsiai országban, valamint Marokkóban bírói joghatóságot is gyakoroltak. A konzuli bírászkodás polgári és büntetőügyekre terjedt ki. A jogszolgáltatás gyakorlására a konzuli hivatalok voltak illetékesek, másod- és legfőbb fokon pedig az 1898-ban Konstantinápolyban szervezett Konzuli Főtörvényszék.³

A kiutazást az állam anyagilag is támogatta. Az adott esetben Fehér Mihálynak 42 Napóleon-aranyat és 80 korona úti előleget utaltak ki. Ebből a dokumentumból az is kiviláglik, hogy előző feladatköréből 1907. április 28-án mentették fel, azaz nem maradt különösebben sok ideje a felkészülésre.⁴

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2021.1.137>

¹ Ld. *Független Magyarország* 1905. február 9., 18.

² Ld. *Budapesti Közlöny* 1907. április 27., 8.

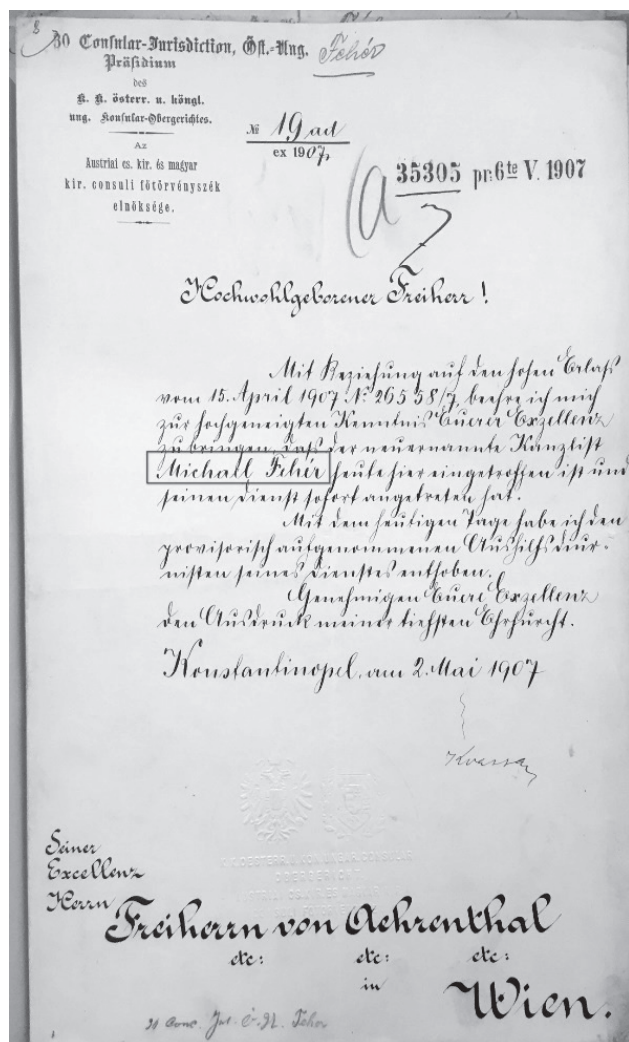
³ Vö. Antal Tamás, A konzuli bírászkodás a dualizmus korában. Az 1891. évi XXXI. tc. létrejötte. In: *Acta Juridica et Politica. Publicationes doctorandorum juridicorum*. IV. Fasc. 1. Szeged, 2004, 7.

⁴ A Fehér Mihályra vonatkozó iratok többségét Oross András bécsi levéltári delegátus volt szíves a Görbe család számára elérhetővé tenni, amit hálásan köszönünk neki. Örhe-lyük: Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (<https://www.oesta.gv.at>), Ministerium des Äußern, Administrative Registratur, Fach 30 Konsular Jurisdiction Österreich-Ungarn, Fehér Mihály Kt. 102. Az innen származó részletekre a továbbiakban – a fakszimilétet kivéve – nem hivatkozunk.

Fennmaradt az a kézirásos okmány, amelyben a Főtörvényszék Elnöksége jelenti a közös külügyminiszternek, hogy Fehér Mihály 1907. május 5-én munkába lépett Konstantinápolyban (1. kép). Az irat eredeti szövegének vonatkozó részlete így szól:

„Hochwohlgeborener Freiherr!

Mit Beziehung auf den hohen Erlaß vom 15. April 1907 Nr 26558/7 beehre ich mich zur hochgeneigten Kenntnis Eurer Excellenz zu bringen, daß der neuernannten Kanzlist Michael Fehér heute früh eingetroffen ist und seinen Dienst sofort angetreten hat.

1. kép. Az isztambuli konzulátus jelentése Fehér Mihály munkába állásáról
(Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Äußern, Administrative
Registratur, Fach 30 Konsular Jurisdiction Österreich-Ungarn, Fehér Mihály Kt. 102)

„Nagyméltóságú Báró Úr!⁵

A már ekkor kétgyermekes család berendezkedése után nem sokkal, 1907 novemberében megszületett leányuk, Jolán és ikertestvére, Endre. Az anyakönyvvezető szerepét a konzul, báró Rodich György látta el.⁶ Bemutatjuk az anyakönyv⁷ vonatkozó oldalát (2. kép).⁸

[illegible]

A helyi viszonyokat lassan kiismerő bírósági írnok azt tapasztalta, hogy fizetése nem egykönnyen fogja fedezni népesedő családja (3. kép) kiadásait. Ezért 1908. december 7-én tollat ragadott, szépen kiírt betűivel a miniszterhez fordult, és kérte, hogy „ezen alkalommal engem is, a jelenlegi alkalmaztatásom helyén való meghagyatása mellett irodatisztté extra statumban⁹ soron kívül kinevezni méltóztassék”. Érvelése érzelmi és értelmi megfontolásokat is tartalmazott, s számunkra mindez azért figyelemre méltó, mert némi fényt vet az akkori gazdasági viszonyokra és a kor emberének félelmeire. Indokként az alábbiakat adta elő (4. kép):¹⁰

⁶ Brajlából (román Brăila) került Konstantinápolyba. Ld. *Budapesti Közlöny* 1906. január 20. Hivatalos rész. 1.

⁸ Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, N 0113 0044 01 02.

¹⁰ Az átírásban a hosszúságokat a mai helyesírás szerint adjuk vissza.

3. kép. Fehér Mihály és családja (a felvétel 1909-es hazalátogatásukkor készült)

„Köztudomású, hogy minden külföldön szolgálatot teljesítő tisztviselőt a külföldi szolgálatra két szempont vezérli;

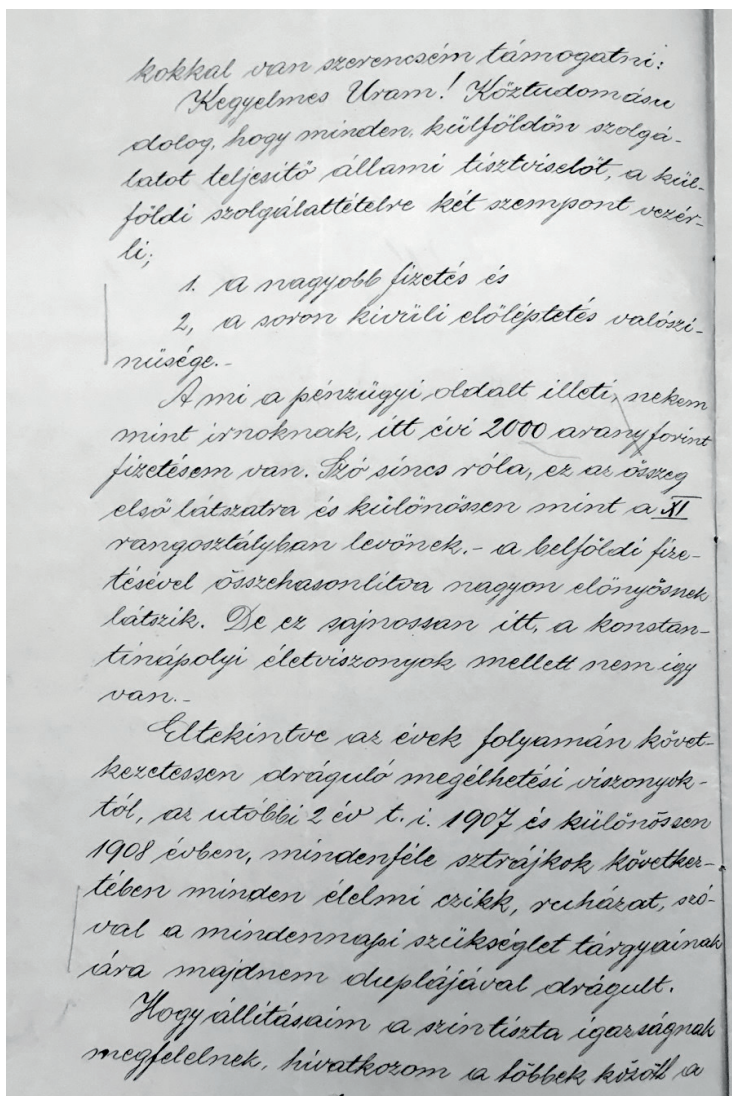
1. a nagyobb fizetés és
2. a soron kívüli előléptetés valószínűsége.

Ami a pénzügyi oldalt illeti, nekem mint írnoknak, itt évi 2000 aranyforint fizetésem van. Szó sincs róla, ez az összeg első látszatra ... nagyon előnyösnek látszik. De ez sajnosan itt, a konstantinápolyi életviszonyok mellett nem így van.

Eltekintve az évek folyamán következetesen dráguló megélhetési viszonyoktól, az utóbbi 2 év, t. i. 1907 és különösen 1908 évben, mindenféle sztrájkok következtében¹¹ minden élelmi cikk, ruházat, szóval a mindennapi szükséglet tárgyainak ára majdnem duplájával drágult.”¹²

¹¹ Az 1908. évi munkabeszüntetésekre ld. Yavuz Selim Karakışla, *The 1908 Strike Wave in the Ottoman Empire. The Turkish Studies Association Bulletin* 16 (1992/2) 153–177; Kadir Yıldırım, *Osmanlı çalışma hayatında işçi örgütlenmesi ve işçi hareketlerinin gelişimi (1870–1922)*. Doktora tezi (İstanbul Üniversitesi). İstanbul, 2011, 328–400. Ebben az esztendőben összesen 143 esetről tud: Yıldırım, *i. m.*, 392, 607–617 (táblázat).

¹² A fővárosi árak felfelé kúszására nem találtunk megnyugtató bizonyítékot, bár Carter Vaughn Findley egyik tanulmánya (*Economic Bases of Revolution and Repression in the Late Ottoman Empire. Comparative Studies in Society and History* 28 (1986) 84, 100) mintha efelé mutatna. Ld. még a grafikont: Şevket Pamuk, *Osmanlıda enflasyon*. <https://sarkac.org/2019/06/osmanlida-enflasyon/> (2021. május 21.).

4. kép. Fehér Mihály előterjesztése (részlet). Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Äußern, Administrative Registratur, Fach 30 Konsular Jurisdiction Österreich-Ungarn, Fehér Mihály Kt. 102

Ezen megállapítását a *Pesti Napló* 1908. október 18-i számában található adatok szó szerinti idézésével kívánta alátámasztani.¹³ Majd így folytatta:

¹³ Vö. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/PestiNaplo_1908_10/?pg=459&layout=s&query=250 (2021. május 21.). Itt a különféle követségi alkalmazottaknak járó fizetés-kiegészítésről is megemlékeztek, nagykövettől alkonzulig bezárólag. A különböző egyéb juttatásokra is kitértek, szembeállítva azokat az Amerikában százezer szám dolgozó magyar munkás segélyezésére előírányzott pár ezer koronás összegekkel. Ugyanakkor az az aránytalanság is szemet szúrt az

„Eltekintve ezektől azonban, én mint 4 gyermek atyja, a már 2 iskolaköteles gyermekeimet (1 fiú, 1 leány) magyar iskola hiányában az oszt. magyar iskolába vagyok kénytelen küldeni, ahol a tannyelv német, és ahol a magyar nyelv tanításáról (sic!) hetenként kétszer fordítanak némi, de semmiképpen sem kielégítő gondot, oly módon, hogy egyik délután csak a fiúk, a másik délután csak a lányok részesülnek magyar nyelvű oktatásban.

[Ezért] a gyermekeimet kénytelen leszek ... Magyarországon taníttatni.

Konstantinápolyban a boszniai annexió kihirdetése¹⁴ és az ezt követett, az oszt. és magyar árukra kimondott bojkott óta¹⁵ a helyzetünk szinte válságos személyi és anyagi tekintetben. Oly drágaság lépett fel, hogy fizetésem a mostani viszonyokkal arányban sehogy se nem áll.

A fentiekből világos, hogy semmiféle előnyöm a látszólag nagy fizetésem daczára nincs.”

A továbbiakban második szempontként arra tér ki, hogy az államot „saját repulációjának megóvása miatt is úgy kvalifikáció mint a szükséges nyelvismerekre való tekintettel is a legalkalmasabb” személynek kell külföldön képviselnie. Különösen áll ez arra, s már csak ezért is méltó az előléptetésre az, aki „a kelet barbár anarkisztikus és folytonosan forrongásban levő részén teljesít szolgálatot.” Ennek bizonyítására az alábbiakat hozta fel:

„Az 1908. évi július hó közepén itt beállott politikai változások óta¹⁶ Konstantinápolyban mi, európaiak nagyon gyakran egyenesen lemészárlásnak voltunk kitéve. Jelenleg ez a veszedelem csökkent ugyan némileg, de tudjuk azt, hogy a török csöcseléknek az európai száka a szemében, másrészt azonban egy esetleges mészárlás által bekövetkező zavarosban való halászhatalás miatt a legelső alkalmat megragadhatják arra, hogy bennünket a legkegyetlenebbül, ha nem is lemészárolni, de legalábbis bántalmazzanak.¹⁷ Ki láthat a jövőbe?”

Ezt követően meglebegettette lemondásának a lehetőségét is, két kérdéssel zárva jól felépített argumentációját: „Miért kockáztassam feleségem és 4 gyer-

összeállítás szerzőjének, hogy a nagykövet hivatali utazásai során kapott napidíja 35 koronát tett ki, miközben a pótlék napi 400-ra rúgott. Ha valaki párhuzamokat vélne felfedezni az itt citált elemek és a továbbiakban elmondottak, illetve a száz évvel későbbi és a mai viszonyok között, az csak a merő véletlen műve.

¹⁴ Ez 1908. október 5-én történt.

¹⁵ Erről ld. Csorba György, *Történelem viharában: Karácson Imre az 1908–1911 közötti törökországi eseményekről. Keletkutatás* 2012. tavasz, 94 (és az általa idézett irodalom).

¹⁶ A második alkotmányos monarchia bevezetésére utal, amelyre 1908. július 23-án került sor az Oszmán Birodalomban.

¹⁷ Az osztrákellenes érzületekről, amelyek akarva, nem akarva magyarokat is érinthettek, Karácson is beszámolt. Vö. Csorba, *i. m.*, 94–95.

mekem testi épségét, esetleg az életüket? Lenne-e fizikai bátorságom egyáltalán itt maradni?”

Befejezésül még egyszer hangsúlyozta, hogy nem anyagi segítséget kér, csupán a felsorolt körülmények kényszerítik arra, hogy rendkívüli előléptetésért folyamodjék.

Meglehetősen hamar, 1908. január 13-án már döntés is született felterjesztése ügyében. Egy miniszteri tanácsos által szignált rövid megfogalmazás szerint: „A rangsorban még körülbelül 1000 írnok által megelőzött folyamodó kérelme ezúttal teljesíthető nem volt.” Hiába készült tehát a gondosan megfogalmazott elővezetés, az rideg elutasításra talált.

Fehér Mihály bizonyára osztott-szorzott, felmérte a pillanatnyi lehetőségeket, s végül mégsem tért haza. Teljesen azért nem adta fel: 1910-ben a Kúriánál igyekezett hivatalt szerezni, de ez a kísérlete is kudarcot vallott, ahogy azt isztambuli főnöke jelezte Aehrenthalnak.

1912 júniusára viszont elérte, hogy szolgálati helyének érintetlenül hagyása mellett oravicabányai királyi járásbíróági írnokból irodatisztté lépjen elő ugyanott.¹⁸ Ebben szerepe lehetett, hogy főnöke kiemelte szorgalmát, igyekezetét és lelkiismeretességét.

1912 novemberében viszont siker koronázta azon törekvését, hogy véget vessen kiküldetésének, és egy olyan magyar városba kerüljön, ahol van gimnázium. A nagyobb fiú ugyanis ebbe az életkorba jutott, a család az ő jövőjét kívánta biztosítani. A hivatalos levelet most is Isztambulból küldték. A javaslattevő nem győzte hangsúlyozni, hogy hiányolni fogják a megbízható munkaerőt, aki nemcsak tökéletesen gépel, de olasz és francia nyelvű aktákat is kiválóan intéz el, s akit összességében nehéz lesz pótolni. Viszont magánvagyon hiányában érthető, hogy nem győzi a magas törökországi költségeket, s más indokai is méltánylandók. Az igazságügy-miniszter 1913 februárjában értesítette a külügyminisztert, hogy Fehér Mihály járásbíróági irodatisztet a nagyikindai királyi törvényszékhez helyezte át. A *Wiener Zeitung* 1913. március 9-i számának hivatalos része is rögzítette, hogy a Császári és Királyi Külügyminisztérium a Konstantinápolyi Osztrák-Magyar Főtörvényszéken szolgálatot teljesítő Fehér Mihály irodatisztet saját kérésére felmentette (5. kép). Ezzel ért tehát véget a közel hatéves törökországi kiküldetés vagy kaland.

De mielőtt véget ért volna, még egy, Fehér számára bizonyos örömteli és emlékezetes eseményre került sor. Nevezetesen az uralkodó, V. Mehmed (1909–1918) kitüntetésben részesítette őt. Az adományozási okirat 1913. május 31-én kelt, s átvételére még feltehetőleg személyesen nyílt mód, s csak azután kelt útra Fehér Mihály és családja. Már valószínűleg itthon voltak, amikor a francia nyelvű *Le Jeune-Turc* (*Az Ifjú Török*) című, cionista beállítottságú újság 1913. június 6-i számában megírta, hogy M[onsieur] Michel Fehér megkapta

¹⁸ Ld. *Igazságügyi Közlöny* 21 (1912/6) 238.

Der Minister des kaiserlichen und königlichen Hauses und des Äußern hat den dem k. k. österreichischen und kön. ungarischen Konsular-Obergerichte in Konstantinopel zugeteilten kön. ungarischen Kanzlei-Offizial Michael F e h é r über dessen eigenes Ansuchen von seiner Dienstesbestimmung beim genannten Obergerichte enthoben.

5. kép. A *Wiener Zeitung* 1913. március 9-i tudósítása Fehér Mihály hazahelyezéséről

a Medzsidi-rend ötödik fokozatát. Az is dokumentálható, hogy a császár hozzájárult annak elfogadásához.¹⁹

A szóban forgó kitüntetést Abdülmedzsíd szultán (1839–1861) alapította 1852-ben. Azoknak adományozták, akik jeles szolgálatokat tettek az Oszmán Birodalomnak. Öt fokozata volt.²⁰ Sokat osztottak ki belőle, még jóval Abdülmedzsíd halála után is, főleg a két utolsó kategóriájából.

A Portától kapott hivatalos irat szövege jól jellemzi az Oszmán Birodalom korabeli cirkalmas stílusát, amely helyenként évszázadokkal korábbi formulákat tartalmaz vagy fejleszt tovább, illetve itt-ott új elemeket emel be.

Magán a kitüntetési dokumentumon (6. kép) legfelül a szultán kalligrafikus kézjegye (*tugra*) található. Ennek szövege: „Abdülmedzsíd fia, Mehmed kán, a mindig győzedelmes”. Mellette, kissé jobbra a Resád (szótári jelentése ’a helyes úton járó’) név található, amely V. Mehmed szultán mellékneve volt. Az oklevél első sora előre nyomtatott, a többi kézzel írott. Szövege ez:

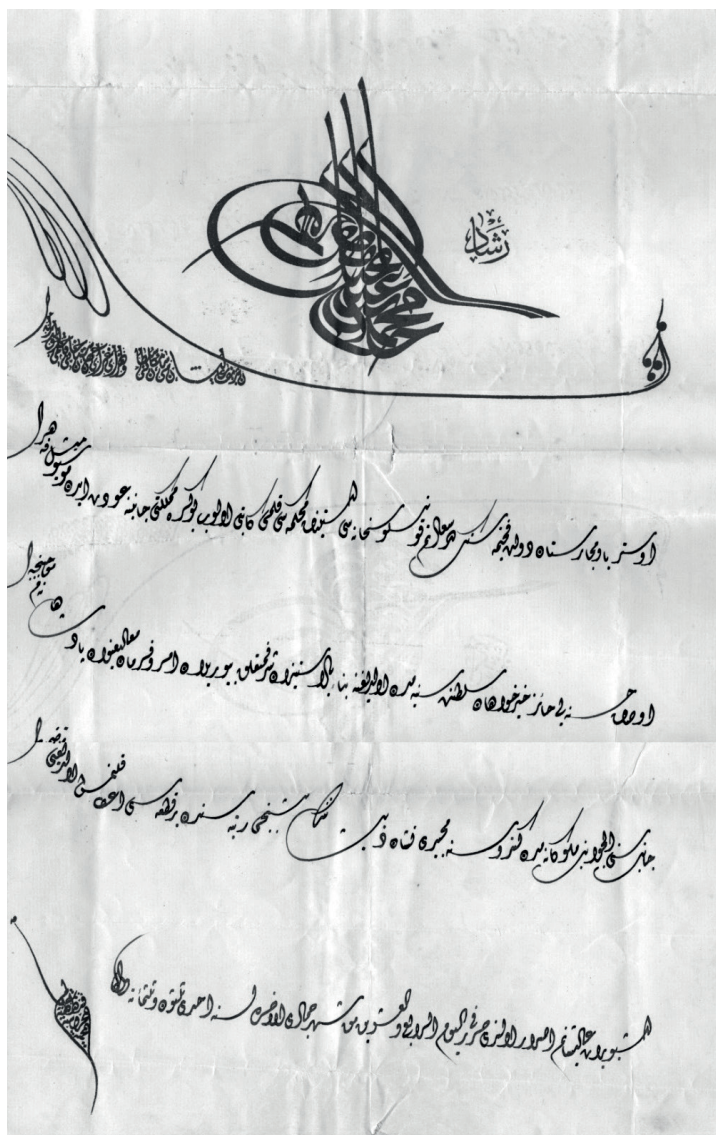
(1) *Nişan-i şerif-i alî-şan-i sami-mekan-i sultanî ve tuğra-i garra-i cihan-sitan-i hakanî hükmü oldur ki:* (2) *Avusturya-Macaristan devlet-i fahimesinin devlet-i saadetim konsoloshanesi istinaf mahkemesi kalemi kâtibi olub bu kere memleketi canibine avdet eden mösyö Mişel Feher* (3) *evsaf-i haseneyi haiz, hayırhahan-i saltanat-i seniyemden olduğuna binaen bala-i senimizden şeref-müteallik buyurulan emr ve ferman-i saadet-unvan-i padişahanem mucebince* (4) *canib-i seniü'l-cevanib-i mülukanemden kendüsine Mecidi nişan-i zi-şanının beşinci rütbesinden bir kıtası ita kılınmış olduğuna mütezammin* (5) *işbu berat-i alî-şanım isdar olundu. Harara fi'l-yevmü'r-rabi ve işrin min şuhur cemaziü'l-ahire sene ihda ve selasun ve sülsmiye ve elef.*

¹⁹ Ld. *Igazságügyi Közlöny* 25 (1916/9) 423.

²⁰ Vö. Kemal Hakan Tekin, Osmanlı Devletinde gelenekten yeniliğe geçişin anlamlı bir sembolü: Mecidi Nişanları. *The Journal of Academic Social Science Studies* 28 (2014) 393–411.

- (6) *Be-makam*
- (7) *Kostantiniyye*
- (8) *el-mahruse*
- (9) *el-mahmiye*

Nem könnyű magyarul visszaadni az azonos értelmű szavaktól és díszes frázisoktól hemzsegő szöveget. Itt következő fordításunkban igyekeztünk érzékelteni a jellegzetes fordulatokat.

6. kép. Fehér Mihály kitüntetésének adományozási okirata

(1) A szultáni, emelkedett helyű, nagy dicsőségű, nemes jel és az uralkodói világhódító, tündöklő kézjegy parancsa az, hogy: (2) Mivel Ausztria-Magyarország jeles államának boldogságos országomban lévő konzulátusa fellebbviteli bírósága ügyosztályának írnoka, a mostanság hazája irányába visszatérő Fehér Mihály úr (3) fenséges szultanátusom kiváló tulajdonságokkal rendelkező jóakarója, fenségem magasából kegyeskedni adott nemességilletőségű parancsom és boldogság című padisahi rendeletem értelmében (4) királyi, magas oldalú részemről számára a dicső Medzsídí-rend ötödik fokozatát ajándékoztam. A fentieket tartalmazó (5) ezen nagy dicsőségű oklevelem kiadatott. Íratott az 1331. év dzsemáziü'l-áhir havának 24. napján.²¹

(8) A jól védett

(9) [és] őrzött

(7) Konstantinápoly

(6) székhelyén

A kitüntetést tartalmazó borítékon jobbra ez áll:

„A Magas Porta
Nagyvezíri Hivatal
Szultáni Tanács”

A boríték dátuma: [1331.] dzsemáziü'l-áhir hónap 24. napja

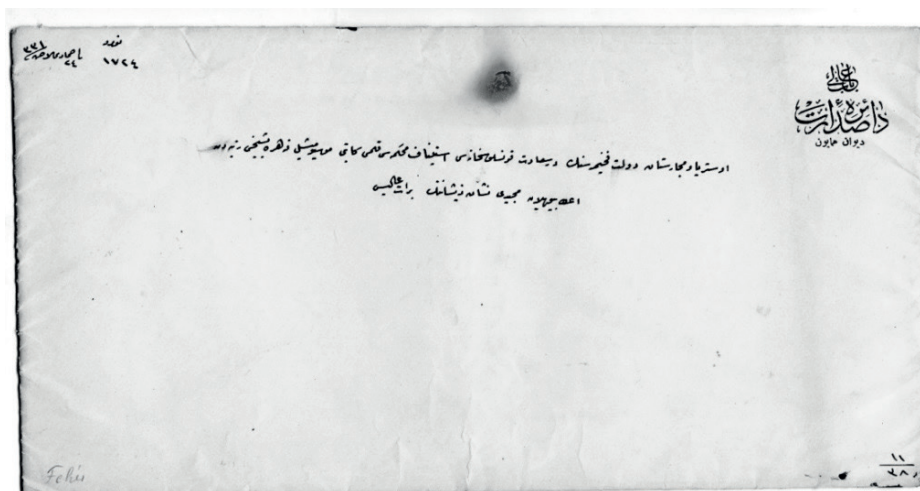
Címzés (7. kép):

„Ausztria-Magyarország jeles államának a Boldogság Házánál lévő konzulátusa fellebbviteli ügyosztályának írnoka, Fehér Mihály úr számára ajándékozott dicső Medzsídí-rend ötödik fokozatának magas oklevele”

Maga a kitüntetés ezüstből készült, hétágú csillagot formáz. Az ágak között felfelé nyitott félholdak vannak, amelyek öblében egy-egy ötágú csillag helyezkedik el. Középen Abdülmedzsíd szultán tugarja található, arany alapon. Feloldása: „Mahmúd kán fia Abdülmedzsíd kán, a mindig győzedelmes”. A középmedalion körül piros zománcozott gyűrűben három kis táblán egy-egy szó szerepel, „hűség, hazaszeretet, igyekezet”. Alul középen, a negyedik táblán a rendjel alapításának dátuma 1268/1851–1852 áll (az adott esetben 1852-ről van szó).²²

²¹ Azaz 1913. május 31-én. Ugyanez a boríték keltezése is.

²² Tekin, *i. m.*, 400: Napra pontosan 1852. augusztus 29-én jelent meg a vonatkozó rendelet.

7. kép. A Fehér Mihály kitüntetési okmányát tartalmazó boríték

A kitüntetés jelen állapotában így néz ki (8. kép):

8. kép. Fehér Mihály kitüntetésének előlapja (Görbe Katalin tulajdonában)

Mint látszik, a tugra és a felirat korongja az idők során mintegy 120 fokkal elfordult eredeti állásától, de csak az előlapján. Ennek magyarázata, hogy a belső „gombok” elől és hátul külön-külön is mozgathatók. Ennek ismeretében azt gondoljuk, hogy a tugrás rész (előlap) elvben helyrerakható.

A kitüntetés hátoldalán közepén a Nagyúri Pénzverde (*darphane-i amire*) kalligrafikus felirata látható (9. kép), jelezve, hogy a tárgy ott készült.

9. kép. Fehér Mihály kitüntetésének hátoldala

* * *

Fehér Mihály későbbi sorsára már csak röviden térünk ki. Az I. világháború alatt a Novi Pazar-i Császári és Királyi Kerületi Polgári Bírósághoz rendelték ki törvényszéki irodatisztként. Ebből az időből is fennmaradt egy fénykép róla és a feleségéről, amely Nagyikikindán készült 1916 augusztusában (10. kép).

10. kép. Fehér Mihály és felesége. Nagykikinda, 1916

1917-ben megkapta a Ferenc József (1848–1916) által 1849. december 2-án alapított Koronás Arany Érdemkereszt a Vitézségi Érem szalagján elnevezésű kitüntetését.²³ A háború után – minden bizonnyal a trianoni országcsonkolás után és annak következményeként – családjával és több nagykikindai társával együtt áttelepült, és a Budapesti Királyi Ügyészséghez került irodafőtisztként. 1922-től ugyanitt irodaigazgatóként tevékenykedett,²⁴ 1927-től pedig a hivatalnoki ranglétra betetőzéseként, amelynek minden fokán keresztülment, a Budapesti

²³ Ld. *Budapesti Közlöny* 1917. november 11., 3.

²⁴ Ld. *Igazságügyi Közlöny* 31 (1922/8) 486–487. Vö. <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tar/talom?source=preservica&ref=preservica::61d795ad-8178-461a-b378-9c939a538a18>, 64–66/99. (2021. május 21.)

Gyűjtőfogház²⁵ főtisztje volt,²⁶ 1934-es nyugdíjazásáig.²⁷ 1943. május 13-án hunyt el. Mint arcképéről (11. kép) is látható, egy szorgalmas, rendszerető, a jövőbe bizakodással tekintő, a kor divatja szerint öltözködő, kackiás bajszerű hivatalnok szállt sírba vele.

11. kép. Fehér Mihály arcképe

²⁵ A törvényszéki fogházak a Királyi Ügyészség alá tartoztak. (Ld. *A Pallas nagy lexikona*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/k-E039/kiralyi-ugyeszseg-F117/> [2021. május 31.].) Ezért nem ellentmondás, hogy az előző jegyzetben idézett első forrásban a tágabb, a másodikban a szűkebb intézmény-megnevezés szerepel.

²⁶ Ld. *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára* 38 (1927) 300.

²⁷ Ld. *Igazságügyi Közlöny* 43 (1934) 128.